

УДК 34.01

В.В. Корольова
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
Університет економіки та права «КРОК»

Теоретико-правові підходи до визначення земельного права як галузі права України

Стаття присвячена дослідженню теоретико-правових підходів щодо розуміння земельного права як галузі права України.

Ключові слова: система земельного права, предмет земельного права, метод земельного права, принципи земельного права, правовий режим.

В.В. Королева
кандидат юридических наук,
доцент кафедры государственного-правовых дисциплин,
Университет экономики и права «КРОК»

Теоретико-правовые подходы к определению земельного права как отрасли права Украины

Статья посвящена исследованию теоретико-правовых подходов к пониманию земельного права как отрасли права Украины.

Ключевые слова: система земельного права, предмет земельного права, метод земельного права, принципы земельного права, правовой режим.

V. Koroleva
PhD in Law,
Docent of the Department of State and Legal Disciplines,
«KROK» University

Theoretical and Legal Approaches to the Definition of Land Law as a Branch of Law of Ukraine

The article is devoted to the study of theoretical and legal approaches to the understanding of land law as a branch of law in Ukraine

Keywords: system of land law, the subject of land law, method of land law, principles of land law.

Постановка проблеми

Відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» серед першочергових пріоритетів реалізації Стратегії є

проведення земельної реформи [1]. Такий стан речей ставить цілу низку проблемних питань, у тому числі і питання щодо трактування земельного права як галузі права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичним підґрунтям для дослідження земельного права як галузі права є праці представників загальнотеоретичних юридичних наук, зокрема: С.С. Алексєєва, М.І. Козюбри, П.О. Недбайло, П.М. Рабіновича, В.М. Селіванова, Є.О. Харитонова та ін. Праці представників науки земельного права, зокрема: І.І. Каракаша, П.Ф. Кулиничка, А.М. Мірошніченка, В.В. Носіка, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги, В.З. Янчука та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наукові підходи до розуміння земельного права як галузі права є різноманітними, однак єдиного комплексного формулювання земельного права як галузі права поки що не сформульовано.

Формулювання цілей статті

Спираючись на доктринальні підходи щодо розуміння земельного права як галузі права, сформулювати власне визначення земельного права як самостійної галузі права.

Виклад основного матеріалу дослідження

У теорії права галузь права визначається, наприклад, як уособлена сукупність норм, спрямована на регулювання певної сфери якісно однорідних суспільних відносин; або як пов'язана єдиними принципами й функціями підсистема правових норм, які з використанням властивих їм специфічних юридичних способів й засобів регулюють певну широку сферу (галузь) однорідних суспільних відносин; або як однорідну сукупність правових норм, які ідентифікуються в систему права за рахунок власної юридичної природи, а також за рахунок зовнішніх факторів, до яких, своєю чергою, належать суспільні відносини, які піддаються активному впливу правових норм [2, с. 250; 3, с. 150; 4, с. 16; 5, с. 32].

Відповідно до загальнотеоретичного підходу головним критерієм поділу права

на галузі є предмет та метод правового регулювання.

В юридичній літературі зазначається, що предмет правового регулювання має важливе значення для галузевого розмежування норм права. Якісно однорідні суспільні відносини утворюють сферу, на яку поширюється та чи інша галузь права і яка перебуває під її юрисдикцією. Предмет вважають основним та об'єктивним (матеріальним) критерієм для такого розмежування: саме він диктує насамперед необхідність виокремлення певної галузі (основний критерій); крім того, він має об'єктивний зміст, який визначається характером суспільних відносин і не залежить від суб'єкта (об'єктивний, або матеріальний критерій). Відмінності предметів правового регулювання різних галузей права пов'язуються з особливостями суб'єктів та об'єктів різноманітних відносин, специфікою поведінки та соціальних фактів, що породжують виникнення або припинення відповідних відносин [6, с. 98]. Метод правового регулювання – це підхід до впорядкування певної сфери суспільних відносин, що зумовлює використання того чи іншого комплексу юридичних засобів [6, с. 100].

Чимало науковців пропонують доповнити поділ права на галузі іншими критеріями. Так, Лаптев В.В. нарівні з предметом і методом правового регулювання додає мету галузі права [7, с. 35], а Давидов В.І. ще й її принципи [8, с. 23]. Сорокін В.Д. запропонував такі: предмет, метод та процес [9, с. 37]. Критеріями класифікації норм права за галузями дослідники називають також об'єкт права, суб'єктів права, санкції й функції окремих галузей права, джерела права. Додатковими підставами класифікації норм права за галузями вважають: мету та зміст правового регулювання; своєрідність та особливості створення норм права, джерел права; великий обсяг нормативно-правових актів й інших форм права; зацікавленість суспільства у створенні й розвитку нової галузі права; правовий режим; наявність, крім правових норм й інститутів, спеціальних понять і категорій [10, с. 58]. Азмі Д.М. факторами

формування галузей права вказує такі: превалюючі принципи права й законодавства; превалюючі інтереси учасників правового спілкування і критерії їхньої поведінки; волю зацікавлених суб'єктів у формуванні галузі права; мету правової регламентації різних сфер поведінки осіб; своєрідний (у своїй сукупності неповторний) видовий набір формально-юридичних джерел права; суб'єктний склад того чи іншого сектора правового спілкування; конвенційність (конвенціональність), тобто свого роду «угоду», обумовлену обґрунтованою позицією, що сприйнята й є усталеною в доктрині і практиці, про сприйняття (розуміння, тлумачення, трактування, інтерпретацію) правового масиву як правової галузі; функції юридичного впливу; соціальну значимість (у межах якої-небудь суспільної системи) відповідних суспільних відносин і правових норм, що їх відображають; спеціальні традиції, що склалися в конкретно-історичному правовому порядку; потребу у самостійному вивченні й дослідженні необхідної сукупності соціальних відносин і кореспондуючих їм юридичних приписів. Предмет і метод правової регламентації при цьому не втрачають своєї значущості й можуть бути додані до зазначеного переліку [11, с. 6-7].

Деякі автори ознаками виділення самостійної галузі права в системі права, зокрема земельного права, вважають: предмет та метод правового регулювання, а також властиві їй принципи, існування спеціального законодавства й об'єктивної зацікавленості суспільства у виділенні відповідної галузі права як самостійної [12, с. 719-720].

На нашу думку, найбільш коректним критерієм, який вбирає в себе весь спектр правових засобів, притаманних певній галузі права, є правовий режим, а тому перераховані риси галузі права не вичерпують властивих їй особливостей. Можна погодитися із позицією, яку займає МIRONЮК О.І. На її думку, реформування галузей права визначається через предмет і метод правового регулювання, специфічні правові принципи та правові режими регулювання. Головним системоутворюючим

фактором, що визначає виділення нових галузей, виступає предмет правового регулювання. Особливість предмета правового регулювання визначається через врегулювання правом окресленої сфери однорідних суспільних відносин. Необхідно, щоб утворилася сфера суспільних відносин, назріла потреба суспільного розвитку, яка об'єктивно потребує правової своєрідної регламентації за допомогою особливого правового режиму [13, с. 11].

Представники юридичної науки по-різному підходять до розуміння поняття «правовий режим».

С.С. Алексєєв розуміє його як «особливу, цілісну систему регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомом регулювання – особливим порядком виникнення і формування змісту прав та обов'язків, їх здійснення, специфікою санкцій, способом їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень, що поширюються на дану сукупність норм» [14, с. 245]. З таким підходом погоджуються й інші автори, які вказують, що правовий режим може включати способи, методи та типи, але в різноманітному поєднанні, за домінуючої ролі одних та допоміжній ролі інших [15, с. 411-413].

Отже, більшість вчених схиляються до думки, що саме правовий режим, поряд із предметом та методом правового регулювання, є критерієм поділу системи права на галузі права.

Таким чином, розмежування земельного права від інших галузей права необхідно здійснювати за такими критеріями, як предмет та метод правового регулювання, властиві йому принципи та правовий режим регулювання.

Предметом земельного права, як і будь-якої іншої галузі права, є визначене коло суспільних відносин, врегульованих нормами даної галузі. Ці відносини, щоб стати предметом особливої галузі права, повинні мати специфіку, яка відрізняє їх від інших суспільних відносин, врегульованих нормами інших галузей права. Земельні відносини, виступаючи самостійним видом суспільних відносин, мають певну специфіку, яка обумовлена специфікою їх-

нього об'єкта – землі. Але враховуючи, що земельне право відчуває суттєвий вплив з боку інших галузей права, слід дотримуватися точки зору В.І. Семчика, який вважає, що предметом земельного права є суспільні відносини, які обумовлені особливими специфічними властивостями землі як об'єкта суспільних відносин у тій частині, у якій вони регулюються нормами земельного права [16, с. 14].

Розмежування земельного права від інших галузей права здійснюється також за методом правового регулювання.

У теорії права під методом правового регулювання суспільних відносин розуміється сукупність способів, засобів, прийомів, за допомогою яких право впливає на суспільні відносини, на поведінку людей у процесі цих відносин. Метод земельного права являє собою відповідні характеру земельних відносин способи та прийоми впливу на поведінку учасників цих відносин, які відповідають характеру землі як природного надбання, життєво необхідного всім громадянам. У правовому регулюванні земельних відносин застосовується як імперативні, так і диспозитивні методи правового регулювання. Диспозитивний метод у земельному праві переважно застосовується у правовому регулюванні майнових земельних відносин, тобто відносин приватного характеру, оскільки відповідає сутності цих відносин. У правовому регулюванні відносин управлінського характеру, які також є предметом земельного права, застосовується імперативний метод.

На сучасному етапі розвитку земельного права спостерігається переплетіння диспозитивного та імперативного методів, і визначити перевагу того чи іншого методу досить складно. Все залежить від інтересів суспільства і держави, які превалюють у конкретний проміжок часу.

Принципи правового регулювання також виступають як один із критеріїв віднесення земельного права до самостійної галузі права.

В основі правового регулювання земельних відносин лежать принципи, які є тими основними засадами та вихідними положеннями, які визначають особливості

виникнення, розвитку та функціонування галузі земельного права.

В юридичній доктрині правові принципи прийнято розглядати як «основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю» [17, с. 95].

Систему принципів земельного права як галузі права становлять загальні та спеціальні принципи. До загальних принципів земельного права, які відображені у нормах Конституції України, належать наступні: принцип верховенства права, законності, рівноправності, народовладдя та ін.

Система спеціальних принципів ґрунтується на структурній організації системи земельного права. Тому до спеціальних принципів земельного права належать: принцип цільового і раціонального використання земель, принцип встановлення особливого правового режиму земель відповідних категорій, принцип пріоритету сільськогосподарського використання земель та їх охорони, принцип державного контролю за використанням та охороною земель, принцип платності використання земель, принцип забезпечення захисту прав юридичних осіб і громадян на землю тощо.

Ефективність функціонування будь-якої правової системи значною мірою пов'язується з її нормативним комплексом – системою джерел права. Саме вона забезпечує належну нормативну регламентацію суспільних відносин, цілісність правової системи та правопорядок як необхідну передумову розвитку суспільства.

Характеризуючи сучасну систему джерел земельного права України, зазначимо, що вона складається із Конституції України, Земельного кодексу України, спеціальних нормативно-правових актів, прийнятих на виконання положень Земельного кодексу України, зокрема: Закону України «Про оренду землі»; Закону України «Про землеустрій»; Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)»; Закону України «Про охорону земель»; Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»; Закону України «Про оцінку

земель»; Закону України «Про Державний земельний кадастр», а також із величезної кількості підзаконних нормативно-правових актів: постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, наказів, постанов, розпоряджень, положень та інших нормативних актів центральних органів виконавчої влади, їхніх територіальних підрозділів; розпоряджень місцевих державних адміністрацій, рішень місцевих рад, рішень їхніх виконавчих комітетів та інших виконавчих органів місцевих рад, розпоряджень сільських, селищних, міських голів, голів районної, районної в місті, обласної ради; наказів і розпоряджень керівників підприємств і організацій та інших підзаконних актів України.

«Правовий режим землі» – це поняття, яке містить вказівку на коло правовідносин, які складаються з приводу землі і має важливе значення для визначення порядку використання та охорони земельної ділянки.

У практичному сенсі використання поняття «правовий режим землі» полягає в тому, що його вживання дає можливість визначати порядок поведінки учасника суспільних відносин по відношенню до землі в межах її категорії.

Так, правовий режим земель сільськогосподарського призначення має особливості, пов'язані з їх особливим цільовим призначенням (ч.1. ст. 223КУ), їх складом (ч.2.ст. 223КУ); видами використання: землі для товарного с/г виробництва (п. а, б ч.3. ст.22 ЗК); землі фермерських господарств (ст.ст. 31, 32 ЗКУ, ЗУ «Про фермерське господарство»); землі для ведення особистого селянського господарства (ст. 33 ЗКУ, ЗУ «Про особисте селянське господарство»); землі для сінокосіння та випасання худоби (ст. 34 ЗКУ); земельні ділянки для садівництва (ст. 35 ЗКУ); земельні ділянки для городництва (ст. 36 ЗКУ); земельні ділянки для підсобного сільськогосподарського виробництва не-сільськогосподарських підприємств (ст. 37 ЗКУ).

У зв'язку із зазначеним встановлюють-

ся такі види правових режимів: загальний, особливий та спеціальний.

Об'єктом загального правового режиму є вся площа земель, придатних для потреб сільського господарства. Їх цільове призначення це – бути засобом виробництва продуктів харчування і кормів для тварин, а також сировини для промисловості або для потреб, не пов'язаних із веденням сільськогосподарського виробництва. Згідно зі ст. 23 Земельного кодексу для цієї потреби надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості.

Особливий правовий режим встановлюється законодавством для сільськогосподарських угідь (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища й перелogi (ст. 22 ЗК). Правовий режим цих земель полягає в пріоритетному використанні їх для сільськогосподарських цілей.

Спеціальний правовий режим встановлюється для особливо цінних сільськогосподарських угідь. До таких земель, відповідно до ст. 150 ЗК, належать землі дослідних полів науково-дослідних установ і навчальних закладів, землі природно-заповідного фонду, землі історико-культурного призначення та ін.

Отже, під правовим режимом земель треба розуміти встановлений правовими нормами порядок правового регулювання поведінки учасника суспільних правовідносин у сфері використання та охорони земель.

Висновки

Таким чином, для того, щоб з'ясувати, чи становить собою певна сукупність правових норм окрему галузь права, необхідно визначити критерії поділу права на галузі. На нашу думку, підставою для галузевої диференціації мають бути суто юридичні критерії, а саме предмет та метод правового регулювання, принципи галузі та правовий режим регулювання, що, своєю чергою, дає змогу зробити висновок про існування самостійної галузі права – земельного права.

Отже, викладене дає підстави зробити висновок, що земельне право є самостій-

ною галуззю права, яка являє собою сукупність прийнятих або санкціонованих державою правових норм, що регулюють суспільні земельні відносини з метою забезпечення раціонального використання, відтворення та ефективної охорони земельних ресурсів, захисту прав та інтересів громадян, юридичних осіб, територіальних громад і держави на землю,

дотримання встановленого правопорядку в галузі земельних відносин і на цих засадах – формування та утвердження сталого земельного ладу в країні.

Ця галузь права має власний предмет правового регулювання, для неї характерна наявність специфічних методів правового регулювання, власних земельно-правових принципів, земельного законодавства та встановленого правового режиму.

Література

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
2. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. — Харків: Право, 2009. – 584 с.
3. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
4. Петров Д.Е. Отрасль права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «теория и история права и государства; история правовых учений» / Д.Е. Петров. – Саратов, 2001. – 30 с.
5. Гавінська О.А. Підгалузі права в системі права сучасної України: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень» / О.А. Гавінська. – Одеса, 2017. – 200 с.
6. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
7. Лаптев В.В., Шахматов В.П. Цели правового регулирования и система права / В.В. Лаптев, В.П. Шахматов // Правоведение. – 1976. – № 4. – С. 26-35.
8. Давыдов В.И. Проблемы кодификации гражданского законодательства / В.И. Давыдов. – Кишинев : Штиинца, 1973. – 207 с.
9. Сорокин В.Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс / В.Д. Сорокин // Известия Высших учебных заведений. Правоведение. – 2000. – № 4. – С. 37.
10. Иванников И.А. О системе норм права и архаичности их классификации на частное и публичное / И.А. Иванников // Актуальні питання публічного та приватного права : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (3 жовтня 2012 р.) / за ред. В.М. Огаренка та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 57-61.
11. Азми Д.М. Структурное строение системы права: теоретико-методологический анализ / Д.М. Азми // Государство и право. – 2010. – № 6. – С. 5-13.
12. Гуревський В.К. Земельне право як самостійна галузь та його співвідношення із суміжними галузями права / В.К. Гуревський. – Актуальні проблеми держави і права, 2004. – С.719-723.
13. Миронюк О.І. Реформування системи права України: теоретичний вимір: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень» / О.І. Миронюк. – Львів, 2015. – 20 с.
14. Алексеев С.С. Общая теория права / С.С. Алексеев. В двух томах. Т. I – М.: Юрид. лит. 1981. – 361 с.
15. Загальна теорія держави та права / За ред. проф. М.В. Цвіка, доц. В.Д. Ткаченка, проф. О.В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – 572 с.
16. Земельне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга. — К.: Вид. дім «Ін Юре», 2008. – 600 с.
17. Теорія держави і права: Навч. посіб. / За ред. проф. В.В. Копейчикова. – К., 1995. – 189 с.